

internationales literaturfestival berlin

EN BERÄTTELSE FÖR EUROPA.

Vilken barn- och ungdomslitteratur behöver Europa?

PANORAMA

03	AZOUZ BEGAG Ett nytt Europa	13	GERALD JATZEK Hey diddle diddle: Om den moderna barnlyriken
05	CHEN JIANGHONG Bildböcker som kulturförmedlare	16	JAN DE LEEUW En experimentell dans
06	MARIANA CHIESA MATEOS Böcker bygger broar	17	URI ORLEV Böcker, gåvor för livet
08	IWONA CHMIELEWSKA Förgätmigej	20	MARIA PAPAYANNI Som ett sandkorn i Europa
10	GABRIELA CICHOWSKA Slow books	23	MARIA PARR Barn behöver berättelser
11	TENDAI HUCHU Första kärleken	24	IVA PROCHÁZKOVÁ Drömmar övervinner gränser
12	ADAM JAROMIR Ordlöst vacker	26	JANNE TELLER För det goda inom oss
		28	ROBERT PAUL WESTON Böcker med visioner – Om aktualiteten av Michael Endes klassiker »Momo«
		30	FLOORTJE ZWIGTMAN Ta dem på allvar!

AZOUZ BEGAG ETT NYTT EUROPA

Sedan mer än 20 år skriver jag för barn och ungdomar. Vid evenemang som rör mina böcker är möten med unga människor med invandrarbakgrund särskilt viktiga för mig. När jag igår stod på scenen inför 800 skolelever vid en uppläsning i Haus der Berliner Festspiele, talade jag engelska, franska, tyska, turkiska och arabiska, för att tala direkt till ungdomar med olika nationalitet. De turkiska ungdomarna såg i mig en muslimsk författare, de mörkhyade såg en afrikansk författare, och ungdomarna som kommit med sin franskakurs såg en fransk författare.

Jag tycker att det är synd om bara tvåspråkiga skolklasser kommer till mina uppläsningar. Det är viktigt för mig att även de klasser deltar där eleverna enbart talar sitt modersmål. Till dem säger jag alltid: »Inga problem om ni inte pratar franska. Det räcker om ni pratar ert språk. Jag förstår er ändå. Och ni förstår mig.« Vid varje uppläsning är det innehållet i historien som är viktigt, och inte språket som den berättas på. Och det som inte kan förmedlas genom språket kan förmedlas genom känslor. På det här sättet skapas en relation mellan mig och eleverna. Efter uppläsningarna kommer de ofta fram till mig och säger på sitt modersmål, att de visserligen inte kan prata franska, men att de förstod allt jag sade.

Jag är medveten om att många ungdomar inte läser så gärna, och att de tycker att traditionella uppläsningar är långtråkiga. Därför försöker jag vara en magiker vid mina skolbesök: »Var inte rädda!« säger jag. »Jag är ingen författare, jag är bara en trollkarl. Om ni leker med mig så leker jag med er.« Vid uppläsningen igår i Haus der Berliner Festspiele berättade jag en historia om mina föräldrar, som båda var analfabeter och inte kunde prata franska: En dag kom jag hem från skolan. Min pappa, som inte kunde läsa, höll för första gången en bok i sin hand. »Azouz, kom hit till mig« sade han, och frågade mig med boken i handen: »Vad är det här?« »En bok«, sade jag. »Nej«, svarade han. »Jo, pappa, det där är en bok« insisterade jag. »Nej, Azouz«, fick jag till svar. Min far ville förklara något mer filosofiskt för mig. »Pappa, jag förstår inte vad du menar.« Han slog upp boken mitt i, gjorde en fladdrande rörelse med den och sade: »Tänk efter, min unge man. Vad är det här?« »En flygande bok« svarade jag. Han skakade på huvudet. Till slut kom jag på svaret: »En fågel!« »Ja, det stämmer, min son.« Min far, en analfabet som inte kunde ett ord franska, förklarade för mig, att en bok är en möjlighet att förvandla sig till en fågel. En fågel som kan lämna misären bakom sig och bli fri. Min far förklarade för mig, att litteratur ger en frihet. Även jag har blivit fri tack vare litteratur. Min far dog utfattig och som analfabet. Men tack vare honom förstod jag redan vid sex års ålder vilket

värde böcker har. Nyckeln till integration är böcker och att kunna läsa dem. Att lära barnen det är inte bara föräldrarnas uppgift, utan även lärarnas. De kan förmedla läsglädje till unga människor och på så sätt bli läsandets ambassadörer. För en elev kan det innebära en bestående förändring i livet att ta i en bok, äga en bok, läsa en bok. Och lärare spelar en avgörande roll när det gäller att förmedla denna underbara funktion hos böcker.

Men var är kopplingen mellan Europa och litteratur för barn och unga? Europa existerar inte för mig. Nationalstater som Storbritannien, Tjeckien och Frankrike existerar för mig. Inte heller finns det enligt mig en europeisk barn- och ungdomslitteratur. Det finns barn- och ungdomsböcker från Storbritannien, Tjeckien, Frankrike och andra länder. På samma sätt finns det inga europeiska ungdomar. Det finns ungdomar från länder som Storbritannien, Tjeckien och Frankrike. Varje land har sitt eget språk och sin egen kultur. Nationer är fortfarande mycket viktiga för vår identitet. Och dessa nationella identiteter utgör den rikedom som vi kallar för Europa. Europa, det är också mångfalden av författare från olika nationer. Förlag och översättare, som gör denna rikedom åtkomlig för många människor, är mycket betydelsefulla för att en europeisk samhörighetskänsla ska skapas. Europa har ett ansvar för att ställa denna litterära mångfald i förgrunden och göra den synlig. Ungdomarna här i Tyskland, här på den internationella litteraturfestivalen, har inte upplevt tiden för Berlinmuren. De tillhör en ny generation i ett nytt Europa. Nu är tiden inne för att bygga detta nya Europa, också ett Europa för en ny barn- och ungdomslitteratur. Jag vet att det är svårt, men ansvaret vilar på föräldrar, lärare, förlag, översättare och institutioner som den Internationella litteraturfestivalen i Berlin, att främja denna nya europeiska barn- och ungdomslitteratur.

[Sammanställt av Christoph Peter, baserat på diskussionsinlägg av Azouz Begag under en offentlig paneldiskussion på temat En berättelse för Europa – vilken barn- och ungdomslitteratur behöver Europa? Den 15/9 2012 vid den 12:e Internationella litteraturfestivalen i Berlin.]

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

CHEN JIANGHONG BILDBÖCKER SOM KULTURFÖRMEDLARE

Vi lever i det moderna konsumtionssamhället, och det är helt nödvändigt att vi förstår att läsning är vägen till framtiden, och hjälper oss att bevara vår kultur.

Vi vet att vi främjar barns fantasi och kreativitet om vi tidigt ger dem bra böcker att läsa. Bilderböcker, särskilt de med bra illustrationer, hjälper barnen att hitta vägen från bild till ord, och att utveckla de kognitiva redskap som de behöver för att förstå omvärlden.

Den gamla goda bilderboken växer tillsammans med oss, och bevaras i oss. Hela livet. Den är tidlös. Den blir aldrig föråldrad.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

MARIANA CHIESA MATEOS BÖCKER BYGGER BROAR

Jag tycker om böcker som inte är uttalade barn- eller ungdomsböcker. Som tillhör en vidare genre, allåldersböcker. Jag tycker bättre om böcker där författaren bryr sig mer om historien de vill berätta än exakt vem som ska läsa den.

Det här bekymret, vilken publik en bok riktar sig till, beror snarare på förlagsindustrin, dess kategoriseringsivier och marknadsmässiga aspekter.

Jag tycker att det finns så många fantastiska författare, att det vore orättvist att nämna några av dem och andra inte, eftersom det lyckligtvis alltid kommer att finnas underbara, omistliga böcker som jag ännu inte har läst och kanske aldrig kommer att läsa, och följaktligen inte heller kan rekommendera.

Under de år då min framtid formades gav mamma och mormor mig de böcker som de själva en gång hade läst, och genom dessa böcker delade de med sig av sin barndom till mig och gav mig på så sätt ett arv.

Den lilla sjöjungfrun av Hans Christian Andersen, Lille prinsen av Antoine de Saint-Exupéry och Anne Franks dagbok av Anne Frank bildar en sorts imaginär triangel bland de europeiska verken.

Under militärdiktaturen i Argentina förbjöds till och med sånger och böcker, ja hela upplagor av böcker blev beslagtagna för att hindra att de spreds.

Anne Franks dagbok läste jag i det så kallade skyddet av mitt rum hemma, medan sirenerna som markerade början på utgångsförbudet tjöt om kvällarna, Och senare hördes skotten, skriken och snyftningarna.

Ännu var jag tillräckligt ung för att förbli oberörd av vissa saker som de vuxna ännu inte hade förklarat för mig. Och samtidigt gammal nog att långsamt börja förstå.

Jag var lika gammal som Anne Frank var när hon började skriva sin dagbok. Och bara några år senare började jag skriva i min egen.

Mitt behov av att få veta vissa saker var enormt, och när jag läste Anne Franks dagbok, började jag hitta svar och ställa nya frågor. Frågor om en värld som var allt annat än en vänlig plats, och där något måste hända för att det skulle ändras.

Framförallt byggde läsandet av dagböckerna en bro till denna andra människa, som befann sig så långt från mig både vad gäller tid och rum.

Jag upplevde det jag läste, som om Anne Frank talade till mig. Här och nu. Och hon talade också till mig. Och jag ville vara hennes vän. Och gömma henne i mitt rum, där ingen någonsin skulle leta efter henne. Det var som om Anne Frank levde i grannhuset.

Tills skotten kom alldeles nära en natt. De kom från grannhuset. Och ingen kunde längre sova, ingen gick fram till dörren. Det var förbjudet. Militären och polisen hade förbjudit det.

Nästa morgon var det ingen i det hemsökta huset.

Vem vet, tänkte jag, kanske hade Anne bott där.

Den morgonen rädde enbart bestörtning, raseri och vanmakt. Och jag kände att jag inte längre var ett barn.

Och sedan dess var orden subversion, terror, under jorden och repression ett och detsamma i mitt huvud.

Ibland föreställer jag mig Europa som en vänlig gammal dam med de första tecknen på senilitet: glömsk och lite hjälplös. Hon identifierar sig inte längre med andra, är rädd för främmande. Fruktar att man ska ta ifrån henne något ...

Inget framtida samhälle kan eller bör byggas utan att man minns. Utan minnet återvänder det förflutna och hotar med nya former av diskriminering och rashat.

Det är fint när berättelser har ett gott slut, men framförallt måste de visa oss vägar för människokärlek, broar av tolerans, stigar av respekt och fönster till glädjen, med fantasins äventyrlust och kunskapen om hur man hittar den i de bästa böckerna som ännu finns att läsa, se på och förverkliga.

Sådana böcker anser jag vara omistliga.

Böcker som står för frihet, rättvisa, tolerans och kärlek i alla dess former, kärlek till andra människor liksom till jorden och oceanerna, som håller oss vid liv.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

IWONA CHMIELEWSKA FÖRGÄTMIGEJ

Blumkas dagbok ser kanske enkel ut vid första anblicken, då den tillåter varje läsare att själv komplettera och vidareutveckla dess innehåll. Men för att var och en skulle kunna fylla variablerna i denna mångbottnade konstruktion av ord och bild med sina egna lösningar, så upplevde jag att en närapå matematisk precision var nödvändig när jag skrev den.

Är Blumka en historisk figur eller ren fiktion? Även detta är svårt att säga med absolut säkerhet. Kriget och tidens tand har suddat ut många spår. Av de otaliga texter som Janusz Korczak efterlämnade, och med hjälp av hans elevs och vänners minnen har jag rekonstruerat ett avsnitt ur denna oåterkalleligen förlorade värld, där fakta blandas med troliga händelser, realiteter med de önskningar som svävar över barnhemmet Dom Sierot. Jag tog mig den litterära friheten att beskriva Korczak och hans barn på mitt eget sätt. Samtidigt bemödade jag mig om att inte överskrida de gränser jag en gång satt upp, vilket både bilderbokens »lagar« och det svåra ämnet kräver. De korta, lapidariska meningarna som min hjältinna yttrar skulle kompletteras och vidareutvecklas genom bilden – en bild som ibland säger oss mer och är mer dramatisk än ordet självt.

I bokens andra del har sidorna arrangerats efter ett schema som ska klargöra budskapet. De pedagogiska principer som Korczak formulerade i sina skrifter återges här av ett barn. Denna stora humanists kloka och alltid aktuella idéer, som handlar om ett kärleksfullt förhållande till barn, låter som ett slags »tio Guds budord«, som man alltid kan citera på nytt. Korczaks porträtt tecknas med hjälp av de få bevarade foton som finns. Hans rock – som alltid dyker upp i vännernas minnen av doktorn – har jag doppat i klarblått. Har den färgen något med förgätmigej, bläck, kosmos och det absoluta att göra? Tolkningen överlåter jag till läsaren. Vilken roll spelar det mäktiga trädet, som på slutet ryckts upp med rötterna? Hur ska »tyskatimmen«, som börjar i september, tolkas? Varför har sjöstjärnan sex armar, och den vita liljan, som bär lilla Pola upp mot himlen lika många blombud?

Den första delen av Blumkas dagbok beskriver hur världen ser ut för de barn som bor i Dom Sierot, de regler som gäller där, helgdagarna och lekarna som doktorn hittade på åt dem. Ett av barnen tycker jag särskilt mycket om, nämligen den lille Kiesel. En sådan pojke, som bar kol i sitt nattkärl, har verkligen funnits. Likaså Stasiak, en mönsterelev som alltid var beredd att hjälpa till, och som doktorn en gång skänkte en flygtur över Warszawa. Barnen hade sin egen byrålåda, och i den fick ingen titta utan att fråga först. För att lära dem att hantera pengar hade de möjlighet att arbeta och tjäna lite

fickpengar i verkstäderna i Dom Sierot. Fru Stefa var också kvar ända till slutet hos dem som ledde Dom Sierot tillsammans med Korzack under de trettio år som barnhemmet fanns. Den historiska sanningen vävs visserligen här och var samman med lite fiktion, men kommer ständigt till uttryck i bilderna, de många metaforerna och symbolerna. De linjerade, gulnade sidorna i dagboken, som främst hjälper Blumka att hålla fast det hon upplevt, blir själva till bilder. Dessa och annat urblekt, utnött material som jag använt till mina collage, tog det mig månader att samla ihop. Det är autentiska fragment av gamla skrivböcker, tidningar, bokband, förpackningar och material som tidigare användes för att fodra väskor med. Jag samlade också gamla fotografier från förkrigstiden, som jag använde för att beskriva detaljer som kläder, frisyrer och andra saker. Ständigt studerade jag ansiktena hos barnen i Dom Sierot och försökte gissa mig till vad de tänkte och drömde om. Blumka, »den lilla blomman« leder oss genom denna värld. Hon skriver sin dagbok på ett enkelt, barnsligt språk, som ändå berör viktiga ämnen. För detta har hon givit fullmakt åt doktorn, eftersom han ställer barnet på samma nivå som den vuxne. På en av bilderna finns det riktiga, torkade förgätmigej, som på detta sätt väcks till liv i boken. Så att vi inte ska glömma. Stålfjädrarna i reservoarpennorna förvandlas till slut till Jad, en pekpinne av silver som man använder i synagogorna för att inte beröra de heliga skrifterna vid läsning. Jag berör inte det som hände senare. Jag kan inte. Men det gläder mig att jag fått påminna om de lyckliga, om än ibland också svåra tiderna för Dom Sierot före kriget. För i en bok kan man låta de lyckliga barnen fortsätta att vara lyckliga, precis som man kan lämna körsbären där för alltid – på den leende doktors öron.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

GABRIELA CICHOWSKA SLOW BOOKS

Någonstans i Sydney: En liten pojke vaknar, äter frukost och går med sina föräldrar för att handla i det närbelägna snabbköpet. Samtidigt i en liten by i Marocko beger sig en jämnårig pojke gör en jämnårig pojke sina morgonbestyr, och beger sig tillsammans med sina föräldrar till basaren som pulserar av liv. Vid första anblicken verkar de två världar som beskrivs i den här boken inte ha något med varandra att göra. Men allt eftersom märker vi att de inte existerar fristående bredvid varandra, utan att de ömsesidigt tränger in i varandra.

Mirror är två böcker i en [den australiska historien läser vi från vänster till höger, den marockanska tvärtom]. En bok som fungerar som en bro, genom vilken de unga läsarna kan uppleva att människor överallt i hela världen har liknande behov och önskningar. Oavsett hur vårt pass ser ut vill vi bli älskade av vår familj och av våra vänner och samtidigt tillhöra en större familj, nämligen samhället.

Naturligtvis kan man inte skapa en sådan bok snabbt, med ett sådant djup, en sådan utmärkt berättarteknik och virtuositet - mästerliga collage, som blandar de mest skilda material: sand, jord, lera, färger, växter, papper, tyg, ull, plåt och plast. Jeannie Baker själv kallar sina böcker »slow books«, de skapas organiskt, lager på lager, mognar långsamt som ett obesprutat äpple, orört av trädgårdsmästarens ambitioner. Mirror är utan tvivel en smaklig och näringsrik frukt, som förtjänar att hamna på bordet i all världens länder, inte bara i Europas multikulturella samhällen.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

TENDAI HUCHU FÖRSTA KÄRLEKEN

Ray Bradbury dog i år. Han blev 91 år men verkade aldrig ha blivit vuxen, åtminstone inte för sina fans. Hans verk är ungt och fräscht. Att läsa hans böcker är en ren njutning. Jag skulle särskilt vilja rekommendera hans klassiker Fahrenheit 451 till Europas ungdomar, för denna roman är på alla sätt magisk. Det är en underbar historia, som tar med läsaren till en annan värld, som skakar om en, virvlar runt, trollbinder, och lämnar en andlös. Och ändå är det en dystopi: I en nära framtid bränns böcker upp av brandkåren, ty det är vad man förväntar sig av brandmän Eller? Huvudpersonen, Guy Montag, är brandman. Han går in i folks hus och bränner böcker. Lagarna i hans universum föreskriver det, och Guy Montag är en laglydig medborgare. Den som läser boken förstår hur godtyckliga de lagar är som människorna har utformat. Man börjar ifrågasätta allt, och blir en bättre människa. Bradbury lär oss att i en värld fylld av bigotteri, dogmatism, hat och kaos, så är det till syvende och sist samvetet som är viktigast. Ingen annan bok får på samma sätt sina läsare att se saker med nya ögon. Att läsa Fahrenheit 451, att njuta av denna poetiska prosa, är som den första kyssen, som den första kärleken. Inget kommer därefter att vara som det en gång var. Den som läser denna bok, kommer att för all framtid förälska sig i litteratur.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

ADAM JAROMIR ORDLÖST VACKER

På nattduksbordet, på hyllor och bord – böcker som aldrig blivit lästa, av alla möjliga orsaker, men som alltid har gett mig dåligt samvete. Böcker som för övrigt döljs av ett allt tjockare lager damm.

Och så tog mitt hjärta ett glädjeskutt, när jag upptäckte den här boken i en bokhandel. Den här gången var jag säker. Jag kommer att sluka den från första till sista sidan. Jag fick rätt.

Dagarnas färger – en textlös bok, som ändå skapar text. Ett litet Leporellogalleri med 168 färgglada och häftiga bilder, som ringlar som en korallorm rakt genom mitt rum, här och var silvriglimmande, ibland full av hål, för att ge mig en ny och fräsch syn på mitt liv. Jag lägger mig på golvet och tittar upp och igenom bilderna, och märker först när det är för sent att denna vackra reptil har omringat mig efter konstens alla regler, och att jag har fastnat i en labyrinth i vars mitt en katt med röda morrhår lurpassar på mig ...

»Jag väljer färger efter hur de påverkar mig, efter deras individuella klang. Måndagar gröna, tisdagar blå, onsdagar orangea, torsdagar rosa, fredagar kanelfärgade, lördag är brun och söndag har gula öron ... Så föreställde jag mig det när jag var tio år och förundrades över att ingen annan kände till dagarnas färger«, skriver Kveta Pacovska om detta lilla underverk.

Idag är det lördag. Jag har bestämt mig för att äntligen städa lägenheten och städa bort dammet.

Jag kan inte bestämma mig för om den här dagen alls har någon färg. Jag tar Kvetas bok, lägger mig på golvet ...

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

GERALD JATZEK HEY DIDDLE DIDDLE: OM DEN MODERNA BARNLYRIKEN

1.

I begynnelsen var ordet, och det talades. När man uppfann skriftspråket kom det talade ordet i vanrykte. De som kunde skriva såg ned på dem som fortfarande bara pratade, och skapade begrepp som befäste detta: Skriftspråk eller standardspråk och dialekt.

2.

I tre områden inom litteraturen är muntliga traditioner fortfarande levande: i barnlyriken, i visor och i folkklustspel. Finkulturens korsriddare ser med misstro på alla dessa tre. De anses vara omoderna och andra klassens konstarter. Och det har varken Lewis Carroll, Bob Dylan eller Dario Fo lyckats ändra på.

Kritiken, som alltid bemödar sig lite mer om akademiskt rykte, övertar det här synsättet. Folkklustspel och resande teatersällskap avhandlas i krönikor, visor nämns slapt av popredaktörer. Och de sällsynta gånger som barnpoesi recenserar, handlar det oftast om didaktiska och pedagogiska aspekter.

3.

Det man inte vårdar, det förtvinar. Så ges det ut massor av bilderböcker, med vänsterställd text och olika långa rader, som kallas dikter bara därför att raderna slutar på parvis lika stavelser. Bredvid och under tjuguså illustrationer snubblar texter fulla av klyschor och misslyckade metaforer. Böckerna säljs tack vare den grafiska gestaltningen, och drar med sig fler lyriska hemskheter.

4.

I begynnelsen var ordet, talat, sjunget, rytmiskt och melodiskt gestaltat genom konstformer som rim och vers, upprepning och motsats, som hjälpte människor att minnas dem och föra dem vidare.

Under mer än ett årtusende har otaliga generationer befast men också förändrat sin ställning i naturen och i samhället med hjälp av epos, oden, ballader och sånger. Medan den jämförelsevis korta perioden av skriftspråk fixerar texten – något som är outhärligt för vetenskap och rättsväsende – hör varianter och omarbetningar [inklusive parodier] till den muntliga litteraturens väsen.

Som exempel kan de brittiska Nursery Rhymes nämnas, som visserligen trycktes som en samling första gången 1744, men som än idag framförallt förs vidare genom recitering, högläsning och sång. Orsaken till framgången är klar: Dikter som Hey diddle diddle och I knew an old lady who swallowed a fly öppnar en värld av nonsens, i vilken tonen och rytmen vinner över logiken, en plats där stela regler upphävs och fantasin kan åstadkomma allt.

5.

Barn diskuterar verkligheten såväl som litteraturen. Den som berättar en historia för dem måste räkna med att de kräver ändringar i handlingen, tar bort personer eller korrigerar den som läser högt för dem.

I gruppen anpassar barnen sånger och uttalsrim genom att ändra namn, orter och egenskaper. Ensamma och uppslukade av leken blir de själva till olika figurer, besöker fantastiska världar och svävar på melodier, som man som utomstående anar genom mumlade, halvhögt sjungna variationer. I båda fallen är målet att anpassa en text till det egna livet, tills texten uppfattas som sann.

6.

Datorn har tagit ifrån det litterära verket dess oföränderlighet. Det har blivit möjligt att förändra. Digitalt lagrade texter låter sig inte bara bearbetas godtyckligt, de är också bara ett klick från sin nya multimediala insats. När ton, bild, film och det skrivna ordet samplas, filtreras och kombineras på nytt, så är det en lek som tidigare aldrig varit möjlig.

Det idealiska utgångsmaterialet för detta är, föga överraskande, den muntliga traditionen. Den var ju interaktiv långt innan den första medieteoretikern satte sin fot på denna jord.

7.

Boken är liksom tidigare den viktigaste bäraren av litteratur, och kommer nog att förbli så under ytterligare en tid. Därför behöver man inte söka alltför långt bort efter texter som passar för muntlig framställning, även om det också kan vara trevligt. Det räcker med ett besök i biblioteket. När allt kommer omkring finns Edward Lears och Federico García Lorcas, Christian Morgensterns och Ernst Jandls dikter i tryckt form.

8.

Hos dessa fyra, som jag nämner som exempel, finns allt som man kan önska för Europas barn: Lyrik som uppstår ur kontinentens mångfaldigt hopvävda traditioner; lyrik som leker med former på ett kreativt sätt, som använder sig av och förändrar knittelvers och ghasel, haiku och rondeau; lyrik som skapar bilder med hjälp av språket, där läsaren stiger in för att fylla dem med sina egna erfarenheter. Av detta behövs mer, om man inte vill lämna fältet fritt för massmarknadsbilderböckernas löpandebandsrimmare.

9.

Hur man ska uppnå det här vet jag inte. En europeisk barnlyrikfestival skulle kunna vara en början. Ännu viktigare vore en mötesplats där texter översätts, bearbetas, tonsätts, dramatiseras, där författare diskuterar metoder, musiker följer melodier i kontinentens språk, och där vetenskapsmän och kritiker kan lära känna barnlyrikens estetiska och innehållsliga mångfald.

10.

Varför detta är viktigt? Den som vet att språket låter sig förändras, försöker sig kanske på samma sak med världen.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

JAN DE LEEUW EN EXPERIMENTELL DANS

En bok som skrevs 1982, men enligt mig inte har förlorat något av sin betydelse. En bok som är experimentell och ändå synnerligen läsvärd, aktuell och allmängiltig. En bok som visar hur intelligent, speciell och samtidigt hjärtskärande en ungdomsbok kan vara: Aidan Chambers Dansa på min grav Jag tror att kvinnors och HBTQ-personers rättigheter inom en snar framtid kommer att vara ett tydligt test för vårt samhälle, eftersom dessa tydliggör motsatsförhållandet mellan personlig frihet och acceptans å ena sidan och religion och olika kulturers fördömande å andra sidan – ett motsatsförhållande inte bara mellan Europa och världen, utan också inom Europa. Men bortsett från det politiska temat är Dansa på min grav helt enkelt en underbar bok om kärlek.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

URI ORLEV BÖCKER, GÅVOR FÖR LIVET

Ta till exempel Harry Potter...Är det en bok som besvarar frågan vilken barn- och ungdomslitteratur Europa behöver? Om svaret är »ja«, vad gäller då alla de andra viktiga böcker som trots allt fortfarande läses av de mest skilda åldersgrupper? De flesta hör i och för sig inte till kategorin bästsäljare. Om frågan besvaras med »nej«, varför blev boken då en bästsäljare i så många länder?

Vilken tur att Harry Potter skrevs, för tack vare den boken har många unga börjat läsa böcker igen, även böcker utan trollkarlar!

Jag minns hur jag läste som barn. De ämnen böckerna behandlade intresserade mig inte alls just då. Om böckerna berörde mig och var spännande, så fortsatte jag att läsa under täcket, i ficklampans sken, när mamma hade släckt ljuset. Boken borrhade sig in i mitt hjärta. Senare, när jag blev äldre, var det innehållet som var viktigt, till exempel slaveriet i Nordamerika. Plötsligt mindes jag Onkel Toms stuga.

När jag funderar över vilka av mina egna böcker som också har haft framgång i andra länder, tänker jag att ämnet faktiskt har en viss betydelse. Jag har skrivit en bok som nu har funnits i trettio år, alltså en hel generation. Det är Ön i Fågelgatan, en robinsonad som utspelar sig vid tiden för Förintelsen. Ett av de första priser som den här boken fick var förresten, till min stora förvåning, Edgar Allan Poe Award för kriminallitteratur. 1985! Och jag som trodde att jag hade skrivit en bok som handlade om en pojke under Förintelsen.

Bland mina böcker finns det också en poesibok för barn. Denna bok handlar om en ensam mormor, som beslutar sig för att skapa en värld genom att sticka den. Till den världen hör två barnbarn. Sedan måste hon hantera de problem som uppstår. Lärare vägrar att låta barnen börja i skolan. Utbildningsministeriet fastställer lärarnas beslut, eftersom barnen bara är »ett par trådar och ett par hål«. Stickade barn går inte i skolan, man undervisar dem inte, man fostrar dem inte. När jag deltog i en bokmässa i Mexiko kom en lärare med indianska drag fram till mig och tackade för den här boken. Han sade: »Barnen i våra indianbyar identifierar sig mycket med de stickade barnen, eftersom de också är annorlunda och utesluts ur samhället«. Och jag som bara hade skrivit en berättelse för barn. Det bevisar sanningen i talesättet »Betydelsen ligger i betraktarens öga«. Man skriver en bok, och vet inte vart den för läsarna och vilka behov, vilken längtan och vilka drömmar den binder ihop.

Den boken hade också stor framgång i Indien, och översattes till olika indiska språk. I Israel finns det lärare som direkt kopplar den här boken till judarnas öde under Förintelsen, trots att det inte alls var min avsikt när jag skrev den. Det finns böcker som är avgörande för hur unga läsare kommer att läsa senare i livet. Jag vet inte om dessa böcker skrevs med det syftet, det är möjligt, kanske omedvetet. Om det är en bra och spännande berättelse, skänker den den unga läsaren hur som helst något för livet. Till exempel ett speciellt förhållande till djur.

Som barn var det särskilt två böcker som jag tyckte om att läsa. Den ena var Myrlasser: äventyr i myrornas värld av den italienska författaren Luigi Bertelli [1858–1920]. En pojke som inte vill göra sina läxor tittar på myror som kryper framför honom på marken och säger till sig själv: »Jag önskar att jag var en myra. Då skulle jag kunna promenera omkring hela dagarna ...« Och plötsligt förvandlas han till en myra. Berättelsen bygger på historien om Napoleon Bonaparte, och även Myrlasser blir till slut befälhavare över den stora myrarmén, men det betyder också slutet för honom. Nåja, kanske finns den här boken fortfarande och ni kan läsa den själva. I vilket fall som helst bemödar jag mig sedan dess om att inte skada något litet djur, inte ens de allra minsta [utom harkrankar, och under kriget tvekade jag inte heller att döda loppor, löss och vägglöss].

Den andra boken, som jag läste om och om igen, var en vuxenbok. Den heter Bambi. En berättelse från skogen och är skriven av den österrikiske författaren Felix Salten [1869–1945]. Jag menar den ursprungliga boken, den oavkortade, inte Walt Disneys bearbetade version. Jag följde min mors råd och läste den, och jag kunde inte slita mig ifrån den, och till slut var den en av mina favoritböcker. Jag läste den flera gånger och till slut började jag tro att den handlade om mitt eget högst personliga öde. Den stora jakten blev för mig kriget som rasade runt oss, det som man idag kallar Förintelsen. Min mor och jag var som Bambi och hans mamma. När vi tog oss över gläntan som var omringad av jägare dödades min mamma, precis som Bambis mamma. Även jag togs om hand av en moster, men Bambis moster skickade honom inte tillsammans med sin lillebror till Palestina vid krigsslutet. Det finns fler skillnader. Till exempel hade Bambi en pappa som hittade honom och fanns vid hans sida när katastrofen skedde. En sådan pappa hittade inte jag.¹

Än idag hatar jag jägare som har som hobby att döda djur. Jag avskyr adelns slott, vars väggar smyckas av deras offers praktfulla horn eller med lejon- eller tigerskinn, med förfärliga ögon av glas. Idag föraktar jag speciellt de

---

¹ Utdrag ur föredraget Böcker som livsmedel för barn som jag höll vid festivalen.

moderna jägarna med sina häftiga moderna vapen, med kikarsikten med extra stor förstoring ... Däremot högaktar jag de »jägare« som beväpnar sig med utmärkta fotoapparater, med äldre teleobjektiv, och visar oss den underbara naturen utan att skada den. För länge sedan var vi faktiskt jägare, vi jagade för att våra familjer och våra stammar skulle få kött att äta. Den jägaren lever uppenbarligen inom oss än idag, trots att våra frysboxar innehåller kött från stormarknaden – också det från djur som fötts upp och slaktats särskilt för detta ändamål, tills man en dag kanske kan odla kött att äta, utan att man därför behöver döda levande djur. Det önskar jag speciellt när det gäller valarna. Dessa enorma djur som sjunger i fjärran för att få kontakt med sina artfränder.

Unga människor i Europa behöver böcker som griper tag i deras hjärtan, som är spännande, intressanta, kloka och inte didaktiska.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

MARIA POPYANNI SOM ETT SANDKORN I EUROPA

I mitt lilla land har jag upptäckt en pytteliten by som man inte hittar på någon karta. Jag åker ofta dit för att titta på Libyska havet och upp mot Asteroussia, bergen som når ända upp till stjärnorna. Här lever örnar som bara äter märgen som de noggrant suger ur benen på sina byten. Det är en liten by, så liten att den inte ens har en gata som skulle kunna leda någon annan stans. Människorna får allt de behöver från sina trädgårdar och sina djur, och de tar också för sig av det som gör livet gott: saltet från klipporna vid havet och honung, en gåva från bina som girigt skördar timjansblommorna som växer rikligt i de här trakterna. Människorna här är inte beresta, men de kan berättelser om varenda sten i sin by. Det är som om deras ögon inte glömt, som om de aldrig blivit trötta och kan se och höra mer än andra. Jag blir alltid imponerad av hur värdigt de bär fattigdom, smärta och glädje. Jg blir också imponerad av passionen i deras sånger och danser. Det enda jag inte förstår är varför de är så ointresserade av att resa. För dem händer allt här. Denna lilla by är ett sandkorn i det stora Europa. Här lever unga européer som går flera kilometer varje dag för att ta sig till skolan.

Samtidigt växer två ungdomar upp hos mig i Aten. De drömmer om att studera och resa i hela världen, de går i skolan, på teater, på museer, på konserter, på barer. De och deras vänner är också européer med samma rättigheter, hoppas jag, som de barn och ungdomar som bor i den ensligt belägna byn på Kreta, men också som dem som växer upp i Europas storstäder. De är alla barn. Små delar av en stor familj. De måste lära sig att dela samma värld och bry sig om varandra.

Alla dessa ungdomar träffas idag på Internet.

En lycklig tid av informationsöverföring, där datorn är allt. Spel och lek, information och kunskap. Men det är inget som är avgränsat i sig självt, med en början, en mitt och ett slut, som en bok, en teaterföreställning eller en film. Så hur ska man tala med barnen och ungdomarna som i ilfart surfar på havets yta?

Hur ska man ta upp Ariadnes tråd, hur ska man fördriva orättvisorna som omringar henne i Minotaurus labyrint? Ty i vår tid ser och lär barnen sig numera snabbt, oavsett var de växer upp, att världen är full av obegripliga krig, av meningslöst våld, sociala orättvisor och att det goda inte alltid segrar till sist. Och se där, i denna vardagens strömvirvel kan sagornas rike ta en annan form, och ändå förbli orubbligt som Don Quijotes väderkvarnar. Är det kanske vår reaktion på det moderna barbariet? Är det kanske vårt behov av att leva vårt liv enkelt som

invånarna i en gammal by, som lyssnar till jorden och betraktar himlavalvets rörelser? Är det kanske vårt behov av att drömma nya sagor? Var det ändå inte myterna som vid olika tidpunkt i historien försökte förklara det oförklarliga? Är kanske också vår tid vid exakt denna punkt? Vid den punkt där vi behöver en modern myt som lär oss att lyssna på varandra, på jorden, innan vi slutgiltigt förstör den och sedan suger ur märgen, som örnarna på Kreta?

Jag älskar sagor, och om jag har lärt mig något av dem så är det att på slutet vinner den som strider mot alla element, den som korsar den mörka skogen som hejdar sig och lyssnar till vad draken, apelsinträdet eller den rynkiga gamlingen har att säga. Den som har bråttom hör aldrig det magiska rådet. Är kanske stunden kommen då vi ska lyssna till varandra?

När min son var liten rusade vi en gång iväg för att hinna fram i tid till skolan innan det ringde in. Plötsligt stannade min son. »Jag hörde något i träden. En ödla ropade förtvivlat på hjälp«. Jag stirrade ilsket på honom. Ännu en ursäkt för att inte gå till skolan. Då började han gråta. Jag vände mig om och såg ett trött träd mitt i en storstad. Men barnet sade envist: »Lyssna då!« Och plötsligt kände jag mig så fattig! Hur svårt är det inte för mig att i vardagens tempo höra hur en förtvivlad ödla ropar. Hur rik var inte min son, som kunde höra ödlans rop på hjälp, som kunde förvandla verkligheten för att överleva. Hur rika är inte barn i hela världen innan man beskär deras fantasi.

Vilka böcker behöver Europas barn? Sagor, många sagor, för att fördriva det onda. Och sedan spridda ord från böcker som jag älskade som barn, som jag nu tänker på som lyckönskningar. Som den store grekiske författaren Nikos Kazantzakis sade »Nå så långt du kan, eller ännu hellre så långt du inte kan«. Och versen skriven av Nikos Kavvadias, en av mina favoritpoeter: »Dansa på hajfenorna eller beklaga dem som inte drömmer«. Och ovanför allt, högt upp i masten på det stabilt byggda skeppet som ska resa genom hela Europa, en blind sagoberättare som säger:

»Många människors länder och kynnen lärde han känna, talrika var de kval han tvingades utstå på havet under sin kamp för eget liv och kamraternas hemkomst. Männens kunde han dock ej rädda, hur än han försökte, ty de beredde själva brottsligt sin död, dessa dårar när de åt aningslöst upp Hyperions, solgudens, oxar; hemkomstens åtrådda dag tog därför denne ifrån dem.« *

Lär alltså känna hela världen, lär av era erfarenheter ... Var och en måste göra sina egna fel. Börja. Flyg. Sök efter märgen.

Och när du hittar boken som verkligen betyder något för dig, och som du slukar, då märker du att bara du ställer dig på tåspetsarna kommer du att röra vid stjärnorna.

* Utdrag ur första sången i Odysseen av Homeros, tolkad av Ingvar Björkeson

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

MARIA PARR BARN BEHÖVER BERÄTTELSE

Vilken litteratur behöver barn? Och jag frågar ärligt och uppriktigt: Behöver barn verkligen litteratur? Jag har ofta grubblat över den här frågan – när allt kommer omkring handlar det ju om det jag sysslar med i livet. Och helt oavsett hur jag vänder och vrider på frågan så tror jag inte att barn verkligen behöver litteratur. Barn behöver kärlek, trygghet, luft, mat, språk och vänner. Det kan bli en bra människa även av ett barn som aldrig läst en skönlitterär bok. Men det finns något annat som barn behöver, något liknande: barn behöver berättelser. Berättelser om vilka vi är och om världen runt omkring oss. Berättelser som de kan leka i, Berättelser för att drömma, och berättelser där de kan växa. Luften runt ett barn ska vara tung och fylld av berättelser. Berättelser från vuxna, berättelser från andra barn, berättelser som barnet självt hittar på, berättelser som man ser på film, eller, och här kommer det: berättelser som man läser i en bok. Jag hittar på historier, och allra helst berättar jag dem – men på det sättet när jag inte speciellt många barn! Så bra då att jag kan skriva ner mina berättelser i en bok! Så bra då att alla författare kan skriva ner sina berättelser, så att barn som de aldrig lär känna personligen trots det kan höra dem och leva sig in i dem på sitt alldeles egna vis.

Jag tror att boken Ronja rövardotter har präglat mig. Åtminstone har den präglat mina drömmar. Jag ville vara som Ronja. Lika stark, envis och snäll. Tänk er att ha tolv rövare omkring sig, som aldrig kan ge en nog med uppmärksamhet, tänk att ha en hel jättestor skog, som man är drottning över och tänk er att lära känna Birk ... Och senare kände jag dessutom hur viktigt det var att Ronja var en flicka. Jag hade velat vara som hon även om hon varit en pojke – men att hon var en flicka och var sådan som hon var, det sprängde alla gränser för det som var möjligt och normalt. Tack, Ronja!

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

IVA PROCHÁZKOVÁ DRÖMMAR ÖVERVINNER GRÄNSER

Jag skulle rekommendera barn, ungdomar men även vuxna i Europa att läsa, påverkas av och fundera över boken *The Wall* av Peter Sís.

Denna lilla bok berättar – mer genom bilder än genom ord – en stor del av vår historia. Jag säger vår, eftersom jag, precis som Peter Sís växte upp bakom Muren. Eller som man sa på den tiden: bakom järnridån. Å ena sidan var Muren tjock och bombsäker, å andra sidan kunde man se och höra rätt mycket genom den. Inga exakta former och ingen entydig information eller klara klanger, nej, vi uppfattade snarare avtryck och ekon, små skärvor, ofullständiga och deformerade byggstenar från livet »på andra sidanv«.

»Vi visste inget om väst, men vi föreställde oss allt«berättar Peter Sís, »närmare bestämt att allt var mycket bättre än det i verkligheten var«.

Han minns små men viktiga detaljer från den tidens vardag, till exempel tonåringarnas klädsel. Det som man kunde köpa i vanliga affärer gick inte att klä sig i, man måste ändra det – halsringningen måste göras större, färgen måste ändras, kjolen kortas, byxbenen göras bredare. Om en tjej inte ville göra bort sig måste hon sy sina egna klänningar och sin egen kapp, med mycket fantasi och tålmod [och oftast med mormors hjälp], Hon måste också sticka tröjor och köpa BH från världen utanför Muren. Killar å andra sidan klistrade högre sulor på skorna och tillverkade själva solglasögon och manliga smycken. De byggde om sina akustiska gitarrer till elgitarrer och spelade Beatles och Stones, sjöng på någon bakgård eller i ett garage, med texter som de missuppfattat – och ofta angavs de på grund av detta och förhördes av Stasi för »spridning av kapitalistisk propaganda«.

Livet under den totalitära regimen var inte färgglatt och därför är teckningarna i boken oftast grå-röda eller svart-vita. De förmedlar längtan och rädsla, två av de vanligaste känslorna på den tiden. En ung människa bakom Muren drömde mycket, för i vaket tillstånd var världen ful, trång och farlig. Våra drömmar var dock också farliga, eftersom de gjorde verkligheten ännu mer främmande och förhatlig för oss. Den ständigt närvarande drömmen för oss alla var friheten, men hur såg denna frihet ut? För en var det Coca-Cola, jeans och häftiga rockkonserter, någon annan förband frihet med resor, ytterligare någon annan med möjligheten att tala och läsa fritt och själv välja vad man ville studera, tänka och tro.

The Wall är en underhållande och kreativ bok full av humor. Den handlar om allvarliga, sorgliga och på vissa sätt till och med tragiska saker. En bok som visar dagens unga européer hur det var innan de föddes, och hur det än idag ser ut bakom många av vår tids murar.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

JANNE TELLER FÖR DET GODA INOM OSS

Jag vill inte säga så mycket om de böcker jag har valt ut. Böcker ska man hellre läsa än prata om. Det de kan, och det som gör dem läsvärda, är att de förmedlar något genom skriften – och därmed genom läsarens föreställningsförmåga – något som inte kan förmedlas på något annat sätt.

Jag har tillåtit mig att välja ut inte bara en utan två böcker, som jag tycker hör ihop, trots att de vid första anblicken verkar vara helt olika.

Den först boken är en bilderbok av Mischa Damjan, *Die Maus, die an das Gute glaubte* [Musen som trodde på det goda, finns ej i svensk översättning, övers. anm.]. Den kan enligt mig bidra till att göra oss till den sortens människor som det över huvud taget är värt att vara.

Boken handlar om en liten mus, som inte tror på sin mamma, när hon säger att han måste akta sig för katten. För musen vill ju inte katten något ont, så varför skulle katten vilja honom något ont? I stället för att hålla sig undan när katten kommer berättar han sagor. Musen lyckas inte ändra på katten. Men blommornas, fåglarnas och de andra djurens liv blir lite vackrare och lite ljusare när musen berättar sina sagor. Och skunken som lyssnar från sitt gömställe långt bort blir så glad över sagorna att han helt glömmer bort att lukta illa.

Jag fick boken av min dåvarande pojkvän när jag var arton år, och trots att den är skriven för små barn gjorde historien ett outplånligt intryck på mig. Jag tänker alltid på den här boken när jag håller på att förlora modet och tron på att det lönar sig att kämpa för det ena eller andra.

Historien lär oss att det lönar sig att göra goda saker!

Kanske kan inte alla av oss förbättra världen på det sätt som vi skulle önska. Men om vi bara oavbrutet försöker så förbättrar vi den helt säkert – även om det kanske händer inom områden som vi inte alls tänkt oss, eller om vi inte alls märker det själva.

Den andra boken, Bertrand Russels *Västerlandets filosofi* beskriver filosofins ursprung och dess växelverkan med den kulturella, sociala och politisk-historiska utveckling som pågår parallellt. Det är egentligen en vuxenbok, men trots sitt omfattande stoff är den lättillgänglig, och jag tror att det är vad man som ung idag vill läsa för att få en grund till sin förståelse – och alltså för att kunna förhålla sig, såväl till den fysiska världen som till tankevärlden. Västerlandets filosofi tar vid exakt där den moderna skolan verkar dra sig tillbaka: med stor kunskap och stor insikt, med sammanhang och genomtänkta analyser ur ett brett historiskt perspektiv. Trots att boken skrevs redan 1953 har jag aldrig hittat något bättre.

Jag läste för övrigt boken samma år som Mischa Damjans bok, när jag var arton år, och min världsbild ändrades därigenom radikalt!

För dagens unga européer är boken viktig eftersom den säger dem på vilken nivå vi står, som medborgare i Europa, men också som europeiska medborgare i världen. Den erbjuder en enastående ingång till vår historia, religion, vårt kultur- och tankearv och utvecklingen av alla dessa fenomen liksom samspelet med och beroendet av resten av världen. Inte minst visar oss boken hur den vetenskapliga och filosofiska utvecklingen bygger på den bredare nutidshistorien, och att det som så ofta kallas »europeiskt kulturarv« inte skulle existera utan de icke-europeiska civilisationernas tänkande, och hur tätt alla religioner, särskilt de tre monoteistiska religionerna, är kopplade till varandra.

Trots att det inte var målet med boken, visar den oss hur löjlig nationalism, främlingsfientlighet och fascism är: eftersom allt det vi är, är beroende av vad de andra är.

Men den visar oss också att vi inte kan utgå ifrån att en klok tanke som tänkts och som är känd, också omedelbart omsätts i praktiken. Det skulle dröja flera tusen år innan Europa valde demokratin som regeringsform – ända från den tidiga grekiska demokratin, och med flera bakslag under tidens gång. Kanske kommer en och annan läsare vid tanken på den enskildes frihetliga rättigheter att titta närmare på de nya formerna av människohandel och slaveri som åter levt upp de senaste åren ...?!

Russells Västerlandets filosofi visar läsaren vilket stort inflytande den enskilda människan kan ha på sin samtid – och därigenom också på sin eftervärld. Vi förstår varför det är av avgörande betydelse att var och en av oss, i alla nuvarande och framtida generationer, beslutar sig för att vara »en mus som tror på det goda!«

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

ROBERT PAUL WESTON BÖCKER MED VISIONER – OM AKTUALITETEN AV MICHAEL ENDES KLASSIKER »MOMO«

Jag är ganska säker på att alla i Tyskland, och förmodligen även i andra europeiska länder, vet vem Michael Ende är. I Canada, där jag växte upp, är det inte så. Vid mina besök på flera skolor i olika regioner i Canada kan jag gång på gång konstatera att det bara är ett fåtal barn och ungdomar som någonsin har hört talas om Michael Endes böcker. Jag hoppas verkligen att det är annorlunda i Europa. Ende dog 1995. För att han inte skall glömmas bort, skulle jag vilja lyfta fram hans författarskap.

Endes mest kända bok, Den oändliga historien, skrevs 1979. Men Momo eller kampen om tiden är enligt mig hans bästa bok. Den handlar om en flicka som kämpar mot de hemlighetsfulla grå herrarna, som i sin omätliga girighet på tid strävar efter att fylla kontona på sin tidssparbank.

Ja, det stämmer, en tidssparbank. Det är precis som det låter: en inpyrd, dubiös institution, där man inte sparar sina pengar utan sin tid. Hur man gör det? Mycket enkelt: Man stressar, tar genvägar, avstår från ledighet till förmån för själlös, skrupelfri produktivitet.

Det jag gillar mest med boken – förutom den underbara stil som boken är skriven i, de sympatiska rollfigurerna, de fantastiska äventyren och den färgglada framställningen – är bokens genomtänkta komposition. Momo erbjuder vida fler utvecklingar från ämnet och tematiska sidospår än många andra av vår tids barnböcker. Samtidigt visar Ende gång på gång [kritiskt] på ekonomiska teorier, såväl den marxistiska socialismen som kapitalismen och den fria marknaden. Han ägnar speciell uppmärksamhet åt de absurda idéerna om oändlig tillväxt, ränta på ränta och att tiden mer och mer ses som en vara – alltihop fenomen som är mycket aktuella idag.

Det låter nu naturligtvis på min beskrivning som om Momo är en knastertorr uppsats om ekonomiska frågor. Men tro mig, så är absolut inte fallet. Visst, man återfinner dessa teoretiska funderingar i berättelsen – som utmärkta och komplexa tankar – dock förpackade i en förtrollande och allt igenom fångslande berättelse. Det är författarens testamente, denna författare vars talang gjort ett sådant verk möjligt. Och det är ett genialiskt exempel på att Philip Pullman inte hade fel, när han i sitt berömda tal då han tilldelades Carnegie Medal sade: »Det finns teman och ämnen som är för stora för vuxenlitteraturen. Dem kan man bara behandla adekvat i en barnbok«.

Michael Ende skrev visserligen Momo för fyrtio år sedan, men boken har under tidens gång bara blivit allt mer relevant. Om jag idag ser mig omkring i vår alltid rörliga, febrigt närvarande nutid, med instant messaging och ständig uppkopplig, så tror jag att alltför få människor har läst denna storartade

roman. De buddhistiska filosoferna Linda Goodhew och David Loy påminde med rätta om detta i sin uppsats i ämnet. De skrev: »Det fascinerande med Momo är bland annat att boken kom ut 1973. Ty den mardröm som den skildrar är vår verklighet idag«.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]

FLOORTJE ZWIGTMAN TA DEM PÅ ALLVAR!

Som läsare växte jag upp under en tid då barnböcker hade en mission. Denna mission bestod i att tematisera sociala missförhållanden. Huvudpersonerna skickades in i en mörk skog full av problem: banmisshandel, drogberoende, incest, dödsskvadroner i Sydamerika.

Det hände hemska saker i det land där bokbarnen bodde, men det var också mycket spännande. Där skildrades det verkliga livet, och man kände att man som barn togs på allvar. Tills man upptäckte att det verkliga livet utanför böckernas värld var helt annorlunda. För hur djupt än huvudpersonerna sjönk i de här realistiska ungdomsböckerna, så var man alltid garanterad att allt skulle sluta lyckligt. Beroende på vilket yrke respektive författare hade haft tidigare, så dök det upp en lärare, en socialarbetare, en psykolog eller någon annan sympatisk vuxen och vände allt till det bästa i sista kapitlet. Eller så lyckades huvudpersonen av egen kraft förvandlas från offer till hjälte i sista kapitlet. För ungdomsböcker måste, som en recensent en gång påpekade för mig, ge läsaren hopp.

Nu är hoppet en sto gåva som och kan stå emot många besvikelser, men som tretton- fjortonårig läsare slog det mig efterhand att det fanns en diskrepans mellan mitt eget liv och mina bokhjältars liv. För även jag var en sympatisk tonåring, och även jag hade problem, men var höll de kompetenta vuxna hus som skulle hjälpa mig att få livet på rätt köl igen? De som jag kände kom möjligen på gruppsamtal, efter vilka de nöjt lutade sig tillbaka i den sköna vissheten att ha bidragit lite till att förbättra världen. Och mina egna föresatser att vara modig och beslutsam ledde sällan till det lyckliga slut som böckerna utlovade.

Sakta men säkert övertygades jag om att jag blev lurad. Och, än värre, tanken smög sig på mig att dessa böcker också i hemlighet skulle uppfostra mig ...

Om du är modig får du något fint ... och det lyckliga slutet väntar på hjältarna. Uppenbarligen var jag inte tillräckligt snäll för att förtjäna den belöning som dessa bokhjältar fick. Eller var det lyckliga slutet bara en önskedröm som hade väldigt lite med verkligheten att göra?

År 1997, när jag sedan många år inte längre var någon tonåring, läste jag Påtänd av Melvin Burgess och det präglade mig både som läsare och som författare. Det här var en fartfylld, direkt berättelse som kunde underhålla en ung läsekrets. Och för mig som vuxen läsare var det än viktigare att detta var en berättelse med en råhet och ett psykologiskt djup som fånglade mig på ett sätt som den nederländska författarinnan Renate Dorrestein beskrev med

orden: »Hallå där, läs den!«² Och slutligen, det allra viktigaste var att det fanns hjältar som jag kunde tro på. Eftersom de faktiskt inte var några hjältar. Helt kortfattat så beskriver Påtänd två unga knarkares undergång i Bristol under tidigt åttiotal. Tar har rymt från en alkoholiserad misshandlande far, Gemma vill kasta sig ut i det stora, spännande livet. Det går snett för dem båda. Droger, prostitution, tonårsgraviditet ... Alla ingredienser i de vanliga snyfthistorierna finns där. Men Påtänd är annorlunda, eftersom den visar ungdomarna precis som de är.

När Gemma prostituerar sig för att finansiera sitt heroinmissbruk följer inte den obligatoriska ångern för »Jag får inte vara en dålig förebild för de unga läsarna«. Nej, hon förkunnar glatt:

»Saken är den – jag känner mina gränser. Jag är fönuftig. Lily säger att jag alltid är förnuftig, till och med när jag bryter ihop. Stämmer precis. Jag tar hand om mig. Jag äter bra. Alla mina kunder måste använda kondom. Jag arbetar inte på gatan utan på en massagesalong. Jag delar aldrig spruta med någon annan, utom med Tar. Jag är ingen missbrukare. Jag kan sluta när jag vill. Ibland gör jag det också, för en vecka eller så, bara för att bevisa för mig själv att jag har allt under kontroll«-

Gemma trippar glatt genom livet, och när vi vill ropa till henne »Gör det inte, låt bli, tänk efter ...« då skrattar hon oss rakt i ansiktet. Det finns ingen moralpredikan, förutom den oundvikliga slutsatsen att här kommer det en dag att gå riktigt illa.

Gemma är inte speciellt sympatisk. Hon är egensinnig och egoistisk, förblindad av sitt självförtroende, fattar hela tiden felaktiga beslut och drar med sig andra i sin undergång. Hon är absolut inte den hjältinna som enligt ungdomsromanens regler förtjänar ett lyckligt slut. Och ändå måste man bara tycka om henne. Melvin Burgess lyckas skapa personer som snarare är skurkar än hjältar, men ändå har så mycket av båda sidorna att vi förstår varför de är som de är. Han visar oss personer som tvingar oss som läsare att bli vuxna och se det dåliga i bra människor.

Gemma och hennes knarkarkompisar har mer gemensamt med oss än den genomsnittliga bokhjärten. De får oss att se varje enskild persons möjligheter: kärlek och hat, hjältemod och feighet, gott och ont. Inga fastställda karaktärsegenskaper som fördelas mellan hjältar och skurkar, utan människor som tar beslut som vi alla kan fatta, medvetet eller omedvetet, allt efter omständigheterna och vårt humör.

För hjältarna som jag lärde känna i de flesta böcker jag läste som ung var det aldrig några problem att fatta rätt beslut. Författarens goda avsikter ledde dem dit. Skurkarnas ondska hade ingen orsak. Det var författaren som hade

---

² N1: »Hier jij, lees dit!«, i: Renate Dorrestein: Het geheim van de Schrijver. Atlas-Contact

givit den till dem, författaren som i sin gudomliga allsmäktighet inte behövde lämna någon förklaring till sin skapelses väsen.

Men dessa böcker hade knappast något med unga människors verkliga kamp att göra, med deras val mellan det lockande goda och det lockande onda i en värld där det även för vuxna är svårt, för att inte säga omöjligt, att fatta moraliska beslut.

Europas ungdomar har rätt till böcker som känner till deras kamp och deras problem, som tar dem på allvar genom att inte alltid presentera färdiga lösningar, utan uppmuntrar dem att tänka, till en lång, kanske ändlös resa till den själsliga vuxenheten. Vår mission består i att inte längre vara missionärer.

[översatt från tyska av Kerstin Dreborg]